

- ГАРФ), Ф 1796, Оп. 1, Д. 73.
20. Приказ министра продовольствия продовольственным комитетам (18 июля 1917 г., № 18) «О мерах к устранению препятствий по уборке урожая». – X., 1917.
21. ГАРФ, Ф. 1797, Оп. 1, Д. 12.
22. ГАРФ, Ф. 1797, Оп. 1, Д. 7.
23. Ленин В. Один из коренных вопросов революции // Полное собрание сочинений. – Т. 34. – М., 1969.

Pasichna Y.G. Viktor Chernov and the agricultural policy of the Provisional Government. Some thoughts of V. Chernov about solving the agrarian problems in Russia in the 1917th are characterized in the article.
Key words: V. Chernov, socialization, agrarian question, Provisional Government

В. Ф. Боєчко

ПИТАННЯ ПОЛЬСЬКО-НІМЕЦЬКОГО КОРДОНУ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919 р.

У статті розкрито процес обговорення та вирішення питання польсько-німецького кордону на Паризькій мирній конференції 1919 р.
Ключові слова: Польща, Німеччина, Паризька мирна конференція, міжнародні відносини

Проголосивши незалежність у 1918 р. і взявши курс на розбудову внутрішньополітичного життя та міжнародних відносин, Польща зіткнулася з рядом суттєвих проблем. Однією з них була проблема державних кордонів. Процес формування території Польщі, розгорнутий після відновлення її політичної самостійності, відбувався складно і суперечливо. Найбільш болючим для молоді Польської держави було визначення кордонів з колишньою Німецькою імперією. Відтак, метою цієї розвідки є польсько-німецьке дипломатичне протистояння на Паризькій мирній конференції, територіальне розмежування між державами і його закріплення в міжнародних договорах.

Остаточно долю західних земель Польщі мала вирішити Паризька мирна конференція, що відкрилася 18 січня 1919 р. Від переговорів, на яких всі питання розв'язувалися лідерами найбільших держав – США, Великобританії, Франції, Італії, Японії – була фактично усунена решта представлених на конференції держав, до яких відносилася і Польська республіка. Проблема польсько-німецького територіального розмежування відразу ж викликала на конференції вельми гострі дискусії. Основні суперечки тривали навколо ключових аспектів, що стосувалися: 1) познанської територіальної проблеми; 2) «польського коридору» або питання про приєднання до Польщі районів Західної Пруссії, територіальні проблеми Східної Пруссії; 3) гданське питання; 4) верхньосілезька проблема.

Участь у роботі конференції брала і польська делегація яку очолювали Р. Дмовський та І. Падеревський. 29 січня 1919 р. польські делегати виклали власну програму розв'язання територіальних питань, яка зводилася до «історичного принципу», тобто, включення до складу Польської держави земель, які належали полякам на 1772 р. За ініціативи Ради десяти, для розгляду польської справи було створено спеціальну комісію, яку очолив французький дипломат Ж. Камбон. 12 березня 1919 р. вона виклала пропозиції щодо визначення польсько-німецького кордону. В основу проекту були покладені етнографічні принципи, що їх ще у січні 1918 р. проголосили В. Вільсон і Д. Ллойд Джордж. Відповідно до пропозиції Ж. Камбона, у Познанській області й Західній Пруссії (на Польському Помор'ї) західний рубіж польської етнічної більшості мав стати кордоном між Польщею та Німеччиною; Гданськ і землі на правому березі Вісли, вздовж

залізниці Варшава–Млава–Гданськ – належали Польщі; державну приналежність території, суміжної з районом Алленштейн (Ольштин) у Східній Пруссії – визначати плебісцитом; усі райони Верхньої Сілезії з переважачим польським населенням також мали приєднатися до Польщі [1, 113]. За збереження за Німеччиною основної частини земель Східної Пруссії, польський вихід до моря мав вигляд коридору, прокладеного крізь німецькі володіння. Загалом цей проєкт був не зовсім прийнятним для Польщі, оскільки зберігав за Німеччиною частину польських земель.

Питання встановлення польсько-німецького кордону зумовило суперечки між країнами-переможцями, кожна з яких переслідувала власні плани щодо майбутнього територіального перерозподілу в Європі. Так, Франція, спираючись на численну армію і користуючись перевагою континентальної держави, домогалася гегемонії в Європі. Вона намагалася максимально послабити Німеччину, привласнити їй високоіндустріальні Рейнську і Рурську області, а на Сході, замість свого колишнього союзника – царської Росії – створити на протигагу Німеччині сильну Польщу [2, 31]. На думку французького прем'єр-міністра Ж. Клемансо, «сильна Польща» була необхідним бар'єром, за допомогою якої Німеччину можна б було тримати в покорі [3, 82].

Великобританія, в основному, була задоволена тим, що Німеччина перестала існувати як морська, колоніальна і торгова світова держава. Щоб протидіяти французькому пануванню на материк, Англія прагнула зберегти Німеччину – основного колишнього супротивника – як порівняно сильну державу Центральної Європи [4, 42]. Англійську програму відносно Німеччини містив у сконцентрованому вигляді «Документ з Фонтенбло» від 25 березня 1919 р., автором якого був Д. Ллойд Джордж. У ньому він наголосив: «Не можна собі уявити гіршої причини наступних воєн, аніж оточення німецького народу.. рядом малих державок» [5, 22]. Він виходив передусім з необхідності збереження Німеччини як оплоту проти більшовизму і відкидав ефективні заходи щодо серйозного обмеження її економічної та військової сили. По суті, цей «Документ» був розрахований на зростання ролі Англії в європейських справах, політика якої визначалася прагненням обмежити територіальні домагання Польщі. За допомоги етнографічних аргументів, англійська дипломатія вдало прикривала пронимецькі тенденції у питанні польсько-німецького кордону. Ллойд Джордж пропонував, за визначення східної межі Німеччини, обмежити землі територій «Данцигського коридору», що повертаються Польщі, «з таким розрахунком, щоб до Польщі відійшло якомога менше німців» [6, 355].

Позиція Сполучених Штатів у цьому питанні була близькою до англійської, тому правлячі кола Німеччини поклали особливі надії на їхню підтримку. Щодо Італії й Японії, то їх реальний вплив на рішення Паризької конференції був незначним. Так, Італія дружньо підтримала Польщу, але коли гору взяла політика сприяння Німеччині, її ставлення змінилось. Японія не мала своєї політики в польсько-німецьких питаннях, а її делегація на конференції в Парижі в усьому підтримувала Англію.

За слабого опору, Ж. Клемансо, Д. Ллойд Джордж і В. Вільсон вирішили провести плебісцит не лише на Мазурах, як пропонувала комісія Ж. Камбона, а й у частині Західної Пруссії, на східному березі Вісли, а також утворити з Гданська вільне місто. Згодом Р. Дмовський із приводу такого рішення написав: «Відібрали головну частину того, що видерли від нас прусси під час поділів, отримуємо колиську Польщі, Познань, через

Помор'я повертаємося до Балтики... Але не можна закрити очі на той факт, що ми отримали тільки половинчасте вирішення нашої прикордонної проблеми з німцями. Цей проект трактату... що встановлював вільне місто Гданськ і наперед визначено, в даних умовах, поразку плебісцитів у Квідзині й Мазурах, які залишають, таким чином, у руках Німеччини, урізаної дещо при гирлі Німану, а збільшеної на заході Східної Пруссії, створював для нашої держави дуже важке становище. Ми не досягли того, чого бажали, що ми вважали за необхідне для безпеки Польщі... й на що ми мали право» [7, 136].

7 травня 1919 р. німецькій делегації був вручений проект мирного договору, яким вона мала визнати незалежність Польщі та віддати їй частину своїх східних земель. Таким чином, за цим проектом до Польщі відходили наступні території: 1) Верхня Сілезія, відповідно до вимог польської делегації, 2) Познанщина (за винятком окремих повітів); 3) Королівська Пруссія і Вармія без Бранево і Лідзбарка; 4) Гданськ оголошувався вільним містом. Згідно даних учасника польської делегації – професора Е. Ромера – проект мирного договору визнавав за Польщею 56579 км кв. колишніх пруських територій, на яких проживали 5 млн. осіб, з яких – 3 млн. поляків і майже 2 млн. німців; території, охоплені плебісцитом в проекті від 7 травня, складала 14990 км кв., з населенням 720 тис., з яких поляків – 290, а німців – 428 тис. [8, 83].

Проект договору зазнав гострої критики німецької сторони. Використовуючи суперечки між супротивниками, німці вирішили домогтися перегляду його умов. У «Заувагах щодо умов миру», оприлюднених 29 травня 1919 р., німецька делегація спробувала спростувати всі рішення щодо польського питання. Німеччина була готова віддати Польщі лише частину Познанщини, настійно прагнула збереження Гданська, виступила проти будь-яких плебісцитів і за утримання всієї Верхньої Сілезії. Німецькі урядові кола стверджували, що польська не є мовою корінного населення згаданої території, її жителі не брали участі у визвольній боротьбі й їм не властиві польські національні почуття. Заявлялося також, що Німеччина не може обійтися без Верхньої Сілезії, а Польща її не потребує. Погоджуємося з твердженням Л. Алексієвця, що суть цього твердження полягала в тому, що Німеччина визнавала сам факт виникнення Польської держави, але при цьому прагнула того, щоб вона була позбавлена індустріальної бази і приречена на роль аграрного придатку [7, 137].

Німецькі домагання підтримав Д. Ллойд Джордж. Його позиція завдавала серйозного удару інтересам Польщі. Так, питання про Верхню Сілезію вирішили не на користь Речі Посполитої. Запрошений на засідання Ради чотириох, І. Падеревський поступився його натискові і погодився на проведення плебісциту. В результаті, Польща отримала лише 45 із 84 тис. км кв., яких вимагала (Познанську область, польські землі навколо Бидгощі, Торуня та Грудзендза і згодом вузький вихід до моря, т. зв. Польський коридор). Гданськ перетворено на «вільне місто», що перебувало під контролем Ліги Націй [9]. На Мазурах, правому березі нижньої течії Вісли, у Верхній Сілезії та Цешинській області вирішено провести плебісцити. Так, на Паризькій мирній конференції зробили ще одну поступку на користь Німеччини. Позиція польської делегації, зокрема І. Падеревського, визначалася прагненням, ціною згоди на плебісцит у Верхній Сілезії й інших польських землях, зміцнити її становище на східних рубежах і забезпечити підтримку з боку країн Антанти.

Польські делегати на мирній конференції намагалися спростувати німецькі доводи і пом'якшити тиск

з боку британських представників у вирішенні проблеми Верхньої Сілезії. Так, експертною комісією, під керівництвом Ромера і Сейди, була розроблена нота у відповідь на німецькі зауваження. В ній містилася апеляція до «13-го пункту» програми В. Вільсона і на підтвердження наведені дані перепису населення Верхньої Сілезії 1910 р. Передаючи ноту лідерам конференції, поляки стверджували, що у Німеччини достатньо вугілля, а Верхня Сілезія потрібна їм, щоб розв'язати нову війну [10, 201–202]. Польщу підтримувала тільки Франція, а згідно Р. Дмовського, «Гард'є підготував французьку територіальну програму з питання східної межі Німеччини, яка повністю співпадає з нашою». Своєю чергою, Камбон прагнув розвіяти сумніви і наводив численні доводи, хоча це мало чим допомогло [11, 121–124]. Рада, під сильним тиском Ллойд Джорджа, вирішила визначити подальшу долю Верхньої Сілезії шляхом проведення в ній плебісциту.

10 червня 1919 р. Рада десяти остаточно затвердила лінію німецько-польського кордону в районі Західної Пруссії, з урахуванням пропозицій Ллойд Джорджа на користь Німеччини. У формуванні західних кордонів Польської держави важливе значення мав Версальський договір із Німеччиною, підписаний 28 червня 1919 р. і який набув чинності 10 січня 1920 р. Від імені Польщі документ підписали І. Падеревський і Р. Дмовський. Версальські домовленості встановлювали західні та північні кордони Другої Речі Посполитої. Німеччину позбавили прав на частину Великої Польщі й на Східне Помор'я. В Ольштинському та Квідзинському округах Східної Пруссії, а також у Верхній Сілезії передбачали проведення плебісциту. Землі, що відійшли до Польщі за Версальським договором, становили понад 45 тис. км кв., з населенням 3 млн. осіб, із яких – 61,5 % поляків [12, 452]. Відкритим залишалося питання про східні кордони Другої Речі Посполитої.

Таким чином, Паризька мирна конференція юридично оформила польсько-німецький кордон, надавши Польщі вихід до моря у вигляді вузького коридору, прокладеного через землі, що перебували у складі Німеччини. Німеччина відмовлялася від деяких районів Помор'я, від Познані, більшої частини Західної та частини Східної Пруссії. Питання про Верхню Сілезію мало вирішуватися плебісцитом. Гданськ переходив до Ліги Націй і оголошувався вільним містом, хоча включався в польську митну систему. Польща одержувала право контролю над залізничними і річковими колями Данцигського коридору. Рішення конференції не задовольнило інтереси ні Польщі, ні Німеччини, заклавши основу постійних суперечок між країнами за спірні території.

1. Krasuski J. *Tragiczna niepodległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945.* – Poznań, 2000.
2. Pasierb B. *Polskie prace przygotowawcze do Traktatu Pokojowego z Niemcami. 1916–1948: Instytucje, ludzie, problemy.* – Wrocław, 1996.
3. Новак К.-Ф. *Версаль / Пер. с нем.* – М.; Л., 1930.
4. *История дипломатии: в 3 т. / Под ред. В. Потемкина.* – Т. 3: *Дипломатия в период подготовки второй мировой войны (1919–1939 гг.).* – М.; Л., 1945.
5. Фарбман Н.В. *Версальская система // Европа в международных отношениях 1917–1939.* – М, 1979.
6. Ллойд Джордж Д. *Правда о мирных договорах: в 2-х т.* – Т. 1. – Б. м., б. г.
7. Алексієвць Л. М. *Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926 рр.* – Тернопіль, 2006.
8. Dominiczak H. *Granica polsko-niemiecka 1919–1939. Z dziejow formacji granicznych.* – Warszawa, 1975.
9. *Traktat pokoju między Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi a Niemcami (1919 czerwiec 28, Wersal)*

// DzURP. – 1920. – № 35.

10. *Sprawy polskie na Konferencji pokojowej w 1919 r., dokumenty i materiały.* – T. 1–3 / Red. J. Bierzaneka i J. Kukulka. – Warszawa, 1965–1967.
11. *Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i materiały.* – Warszawa, 1967. – T. II.
12. *Зашикільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів.* – Львів, 2002.

Boyechko V.F. Questions Concerning Polish-German Border at the Paris Peaceful Conference in the 1919th. In the article is revealed the process of discussion and solving the problem concerning the establishment of the Polish and German Border at the Paris Peaceful Conference in the 1919th.

Key words: Poland, Germany, Paris Peaceful Conference, international relationships

П. В. Сацький

СЕЛЯНСЬКА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.

У статті аналізується роль проблеми відносин між українськими селянами і радянською владою в «українському питанні» на міжнародній арені на початку 1920-х рр.

Ключові слова: українське питання, хлібний експорт, Генуезька конференція, українське селянство

Більшість українського суспільства на початку 1920-х рр. становили селяни. Українське селянство було носієм традиційної культури й ідентичності, що виглядала досить архаїчно на тлі урбанізованих й індустріалізованих європейських націй. Революційні події й Громадянська війна 1917–1920 рр. на українських територіях лише зміцнили та підкреслили селянський характер українського народу. Так, на Наддніпрянщині, де зі встановленням радянської влади утворилася УСРР, селянство посилило економічну базу, завдяки стихійному вирішенню земельного питання, шляхом вилучення у поміщиків землі. Цей процес заклав підвалини формування серед селянства прошарку міцного середняка, якому постійна війна й вилучення ресурсів продзагонами й Комнезамми, а також регулярні ревізії не давали можливості зміцнитися. Водночас селянство, ведучи боротьбу за економічне становище, не мало політичного впливу на революційні процеси, опинившись у вирі містечкової класової боротьби. Лише запровадження НЕПу створило умови для економічного зміцнення селянина-середняка [1, 16].

Політичній стороні селянської проблематики УСРР перших років радянської влади істориками присвячено багато уваги, зокрема і на сучасному етапі. Так, політичний аспект радянського хлібного експорту розглядали О. Купчик [2] та О. Даниленко [3]. Втім, незважаючи на актуальність вирішення селянського питання в УСРР, задля зміцнення позицій радянської держави на міжнародній арені, саме селянській складовій зовнішньої політики присвячено небагато уваги. Тому метою цієї статті є вивчення ролі селянського питання у розбудові УСРР і РСФРР зовнішньополітичного курсу.

Ключове значення в процесі побудови нової парадигми радянської державності та її зовнішньої політики на початку 1920-х рр. відіграло запровадження нової економічної політики (НЕП). У руслі тематики статті головним об'єктом уваги є зовнішні передумови запровадження політики, яку часто в офіційній радянській пресі (і сам В. Ленін) називали «державним капіталізмом» [4, 279]. Перш за все, радянська влада потребувала встановлення торгівельних відносин із капіталістичними країнами. Для встановлення партнерських відносин, РСФРР мала бути стабільною, ос-

кільки на Каннській конференції у січні 1922 р. представниками країн Антанти висловлена думка, що відносини з нею мають будуватися на принципі гарантування, що вкладені гроші дадуть прибуток [5, 58–59]. Відповідну гарантію могла дати лише країна, що є стабільною соціально і політично, але відносно Радянської Росії постійно виникали сумніви, з огляду на селянський рух протягом 1921 р. Наступним зовнішнім чинником запровадження НЕПу була необхідність тісної співпраці між державою і селянством задля забезпечення експорту продовольства. Хлібний експорт надавав можливість Радянській Росії зайняти торговельну нішу колишньої Російської імперії, а відтак, відновити політичні позиції. Тому радянській владі необхідно було забезпечити стабільні збори продовольства. Свою роль у цьому відіграло запровадження продовольчого податку й усунення тиску зі сторони адміністрації та військових на селянство (зокрема скасування червоноармійського постою у селян [6, 106]). Також було гарантовано для селян на 9 років недоторканість їхніх земельних наділів, передусім тих, що були вилучені в поміщиків [1, 19]. Крім того, запровадження продовольчого податку мало засвідчити торговельним партнерам із капіталістичного світу, що влада, заради виконання своїх зобов'язань, створила реальний і зрозумілий механізм, тобто, податковий, а мобілізація ресурсів для експорту відбувається без зайвих ризиків, які підвищують вартість ресурсів і можуть зробити їх експорт нерентабельним. Отже, НЕП заклав підвалини для інтеграції РСФРР у систему міжнародних відносин, яка склалась після Першої світової війни, хоча ця політика внесла суттєві корективи в українське питання на міжнародній арені.

Як відомо, В. Ленін приділяв надзвичайну увагу запровадженню НЕПу, говорячи, що радянській владі вдалося на певний час досягнути своєрідного «перемір'я» із селянством і це дало можливість розблокувати господарське життя в країні й відкрило можливості створення умов для формування економічної бази підготовки світової революції [4, 278–294]. Тому очевидним було усвідомлення радянською владою необхідності економічної інтеграції РСФРР до світової економічної системи. Найбільш ефективним засобом інтеграції було поновлення хлібного експорту, який дозволив розбудувати відносини зокрема між РСФРР і Латвією та іншими державами [7, 1,3].

Українські губернії забезпечували значну частку хлібного експорту й відповідне місце України у світовому розподілі праці збереглося і з утворенням УСРР. Остання на початок 1920-х рр. перебувала у статусі країни-союзниці з РСФРР, згідно Робітничо-селянського союзного договору від 31 грудня 1920 р. Фактом же запрошення до участі у Генуезькій конференції РСФРР було де-факто визнано більшістю європейських держав. Натомість УСРР була визнана лише Польщею і прибалтійськими країнами. Проблема ж визнання УСРР мала ряд таких складових для європейської економіки, як правове забезпечення користування портами Чорного моря, експорт хліба тощо. Важливою складовою у цьому залишалось і питання боргів царського і Тимчасового урядів, щодо яких у радянської сторони були численні застереження, порушені на Генуезькій конференції.

Кульмінацією розвитку питання міжнародного визнання УСРР стала конференція в Генуї 1922 р., яка мала визначити принципи відбудови європейської економіки й інтегрувати радянські країни з колишньої Російської імперії у систему міжнародних економічних відносин. На цю конференцію поклалися великі надії